

Wąsek, Andrzej / Hetmański, Marek

Polsko-Skandynawski Instytut Badawczy

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 36/2, 159-162

1991

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KONFERENCJA „AKTUALNE PROBLEMY I PRZYSZŁOŚĆ ARCHEOASTRONOMII”

Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie oraz Zakład Antropologii Historycznej Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego zorganizowały w dniach 15-16 listopada 1990 roku międzynarodowe sympozjum naukowe zatytułowane „Aktualne problemy i przyszłość archeoastronomii”. W sympozjum uczestniczyło 12 naukowców z 4 krajów (Bułgarii, Francji, Polski i Węgier), którzy przedstawili łącznie 15 referatów zgrupowanych w 3 blokach tematycznych: badania archeoastronomiczne w Europie (7 referatów), w Ameryce (4 referaty) oraz etnoastronomia (4 referaty). Na blok tematyczny odnoszący się do badań amerykańskich złożyły się prace polskich archeoastronomów, którzy od lat prowadzą badania w Ameryce Łacińskiej (Ekwadorze, Peru i Meksyku), natomiast niektóre prace opierające się na materiale pochodzącym z Polski były przygotowane przez dr A. Lebeuf'a, badacza francuskiego.

W czasie dyskusji panelowej ustalono, że podobne regionalne konferencje archeoastronomiczne będą organizowane cyklicznie w różnych krajach europejskich. W 1991 roku organizacji sympozjum podjęła się strona węgierska (kontakt: Emilia Pasztor, Intercisa Museum, H-2400 Dunaujvaros, Varoshaz ter 4 lub Department of Astronomy, L'orand Eotvos University, H-1083 Budapest, Kun Bela ter 2). Ponadto stwierdzono potrzebę nawiązania bliższych kontaktów, stworzenia banku danych archeoastronomicznych w skali całego kontynentu europejskiego na wzór projektu brytyjskiego oraz zorganizowania środków naukowej wymiany informacji (m.in. w formie regionalnego czasopisma poświęconego archeoastronomii europejskiej). Sprawy te zostaną przedyskutowane podczas konferencji planowanej na rok 1991.

Konferencja ta, przygotowana przez dr S. Iwaniszewskiego z PMA oraz mgr R.M. Sadowskiego z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego była pierwszym międzynarodowym naukowym spotkaniem archeoastronomów, jakie się odbyło w Polsce. Wydatnej pomocy w jej przygotowaniu udzielili dr M.S. Ziółkowski z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego oraz Ośrodek Studiów Francuskich przy Uniwersytecie Warszawskim. Materiały z sympozjum zostaną wydane w 1991 roku.

Stanisław Iwaniszewski
(Warszawa)

POLSKO-SKANDYNAWSKI INSTYTUT BADAWCZY

Warto wiedzieć, że w Kopenhadze działa prężnie i owocnie Polsko-Skandynawski Instytut Badawczy. Ta naukowa placówka polskiej emigracji politycznej w krajach skandynawskich związana jest duchowo i personalnie z Naczelnym Komitetem Wolnych Polaków w Danii oraz rządem RP na Wychodźstwie w Londynie i Polskim Uniwersytem na Obczyźnie w Londynie.

Dyrektorem Instytutu jest prof.dr hab. Eugeniusz S. Kruszewski, profesor historii i nauk politycznych Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie, wieloletni Delegat Rządu RP w Londynie na Danię. Prof. Kruszewski zajmuje się głównie historią stosunków międzynarodowych. Opublikował m.in. monografie *Problem osadnictwa Polaków w Danii 1893—1939* (Londyn 1980), *Małe państwa w stosunkach międzynarodowych* (Londyn 1982), *Duńska kandydatura do polskiego tronu 1673—1674*, a także liczne artykuły dotyczące zagadnień stosunków polsko-skandynawskich, najnowszej historii Polski, polskiej polityki zagranicznej, emigracji politycznej itp.

Sekretarzem naukowym Instytutu jest prof.dr hab. nauk med. i wet. Józef Parnas, jeden z twórców Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, przez pewien czas prorektor i p.o. rektora tej Uczelni, następnie Dyrektor Instytutu Medycyny i Higieny Wsi, placówki o randze międzynarodowej. Profesor J.Parnas jest osobą wielce zasłużoną dla nauki polskiej w kraju i na emigracji. Właśnie na emigracji opublikował on m.in. pracę pt. *Sylwetki moich nauczycieli. Historyczny przyczynek do nauki polskiej w zakresie nauk przyrodniczych i lekarskich* (Kopenhaga 1989). W Instytucie zajmuje się problematyką historii i filozofii nauk medycznych w XX wieku. Profesor J.Parnas to uczony rangi światowej w dziedzinie medycyny weterynaryjnej i mikrobiologii.

Dyrektorem Wydawnictwa Instytutu jest doc.inż. Tadeusz Głowacki. Obrońca Helu we wrześniu 1939 r., zasłynął brawurową ucieczką z niemieckiego obozu jenieckiego do Szwecji. Po wojnie zamieszkał na stałe w Sztokholmie. Jest biznesmanem i jednocześnie historykiem mniejszości narodowych w Polsce. Wspiera przy tym szczerze naukę polską na emigracji. W 1975 r. ufundował w Sztokholmie pierwszy w świecie Pomnik Katyński.

Do stałych współpracowników Instytutu należy m.in. duński historyk docent Emil Ashoj, autor wielu prac z dziedziny najnowszej historii Polski, dotyczących m.in. mordu w Katyniu i konferencji w Jajcie.

Obok zadań naukowych Instytut wykonuje też własne zadania. Dba o to, aby w duńskich środkach masowego przekazu sprawy polskie były należycie prezentowane. Dotyczyło to np. problematyki polskiej granicy zachodniej. Działalność Instytutu podejmującego sprawy przemilczane lub jednostronnie naświetlane w PRL była solą w oku ambasady PRL w Kopenhadze. Kontakty Instytutu z Krajem były bardzo utrudnione. Tym niemniej docierali do niego naukowcy z Polski, m.in. z obu lubelskich Uniwersytetów — UMCS i KUL. Zmiany ustrojowe w Polsce stanowią obecnie dogodne warunki do rozbudowania i zintensyfikowania kontaktów naukowych Instytutu z Krajem. Warto zapoznać się z dorobkiem naukowym Instytutu, a jest on ważny i interesujący. Zawdzięczamy go niewielkiemu gronu osób, które w trudnych warunkach życia na emigracji oddały swój zapał, talent, wysiłek, a także i środki materialne dla interesów i dobra nauki i kultury polskiej.

Organem naukowym Instytutu jest „Rocznik”, ukazujący się od 1985 roku; ukazały się dotychczas cztery numery „Rocznika”, ostatni poświęcony jest wizycie Jana Pawła II w Skandynawii (1—10. VI.1989). Instytut wydaje także monografie poświęcone tematom politycznym, kulturalnym i naukowym; ukazało się ich już kilkanaście (zarówno w języku duńskim, angielskim, jak i polskim).

Na szczególną uwagę zasługuje wydana pod redakcją T.Głowackiego (w języku francuskim i angielskim) praca zbiorowa pt. *Maria Skłodowska-Curie and Niels Bohr* (Copenhaga 1990, ss. 166). Nota redakcyjna informuje, że Instytut Polsko-Skandynawski poprzez tę publikację pragnął ukazać ożywione kontakty fizyków atomowych polskich, skandynawskich i francuskich oraz uczcić obchody 100-nej rocznicy urodzin Nielsa Bohra (1985) i 120-tej rocznicy urodzin Marii Skłodowskiej-Curie (1987). Praca powstała dzięki

pomocy Instytutu Nobla w Sztokholmie oraz Instytutu Nielsa Bohra w Kopenhadze, które udzieliły zgody na publikację materiałów.

Książkę rozpoczynają teksty przemówienia Piotra Curie, wygłoszonego dnia 6 VI 1905 roku na posiedzeniu Szwedzkiej Akademii z okazji otrzymania przez niego i jego żonę Marię Skłodowską-Curie nagrody Nobla oraz przemówienia M. Skłodowskiej-Curie wygłoszonego dnia 11 XII 1911 r. również w Sztokholmie z okazji wręczenia jej drugiej nagrody Nobla.

Później następują trzy prace prof. dr hab. Józefa Hurwica (od 20 lat zamieszkałego we Francji, profesora fizyki, pracownika Wydziału Chemii Politechniki Warszawskiej i Chemii Fizycznej Uniwersytetu w Marsylii, byłego redaktora naczelnego „Problemów” w Warszawie) poświęcone sylwetce naukowej Marii Skłodowskiej-Curie, Nielsa Bohra oraz przyjacielskim kontaktom Bohra z małżonkami Ireną i Fryderykiem Joliot-Curie. Teksty te oparte zostały na listach wymienionych osób odnalezionych w Instytucie Fizyki Teoretycznej im. Nielsa Bohra w Kopenhadze. Prace Hurwica dają świadectwo nie tylko wielkich osiągnięć Noblistów, ale także ich humanistycznej postawy, skromności i szlachetności. W liście z 27 III 1940 r. Fryderyk Joliot-Curie pisał do Nielsa Bohra o swych staraniach uratowania z opresji wybitnego polskiego fizyka atomowego Ludwika Wertensteina przebywającego na ziemiach polskich znajdujących się pod okupacją hitlerowską. Przy tej sposobności ujawnia się jednakże niewiedza fizyka francuskiego co do sytuacji politycznej w Polsce, w swym liście pisał on bowiem o rządzie polskim w Generalnym Gubernatorstwie (*sic*). Niels Bohr zagroźony aresztowaniem przez Gestapo uciekł wraz z żoną z Danii do Szwecji, skąd udał się wkrótce do Anglii, a następnie do USA, gdzie wziął udział w badaniach nad budową bomby atomowej. Po zrzuconiu bomby na Hiroszimę i Nagasaki wycofał się z tych prac, co więcej, wypowiedział się przeciwko zastosowaniu energii atomowej do celów wojskowych i powrócił do Danii.

Teksty J. Hurwica przedstawiają także sylwetkę Marii Skłodowskiej-Curie. Jej szlachetność i skromność są powszechnie znane. W czasie pierwszej wojny światowej udała się wraz z córką Ireną na front, by tam służyć pomocą medyczną (obsługując aparat Roentgenowski) rannym żołnierzom. Po wojnie wspomagała zaś polskie badania nuklearne i zastosowanie izotopów do celów leczniczych.

Interesujące pod względem faktograficznym są wspomnienia Zofii i Józefa Parnasów prezentujące sylwetki i losy rodziny Curie i jej związki z Nielsem Bohrem. Parnasowie wspominają spotkania z siostrą Marii Skłodowskiej-Curie — Heleną Skłodowską-Szalay (która podkreślała patriotyczną postawę Marii, dumnej z faktu przynależności do dwu kultur — polskiej i francuskiej) oraz uroczystość wręczenia w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej tytułu *honoris causa* (1951) małżonkom Irenie i Fryderykowi Joliot-Curie. Korespondencja pomiędzy Marią Skłodowską-Curie, jej rodziną a Bohrem (25 listów zachowanych w Instytucie Nielsa Bohra w Kopenhadze) świadczy o ożywionych i serdecznych kontaktach wielkich uczonych. Przykładem tego jest listowna rekomendacja (listy z lat 1931 i 1932) Marii Skłodowskiej-Curie badań przeprowadzanych przez małżonków Joliot-Curie i jej prośba o opinię Bohra (Instytut Bohra pełnił rolę Mekki dla fizyków) oraz odpowiedzi duńskiego fizyka pełne uznania dla badań realizowanych w paryskim laboratorium. Korespondencja ta świadczy ponadto, na co wskazują Z. i J. Parnasowie, o szybkim tempie wymiany naukowej.

Korespondencja pomiędzy fizykami zawiera także akcenty niepokoju o niewłaściwe wykorzystanie wyników badań nad energią atomową. Bohr i Skłodowska-Curie wymieniali opinie o zagrożeniu dla cywilizacji i nauki światowej płynącym z nacjonalizmu niemieckiego, nasilających się ataków wrogości wobec intelektualistów żydowskiego pochodzenia. Po śmierci Marii korespondencja między Bohrem a Fryderykiem Joliot-Curie była kontynuowana także przez lata wojny, podczas której obaj fizycy zaangażowali się na różny sposób w

ruch oporu. Lewicujący Fryderyk Joliot-Curie reprezentował dość naiwny punkt widzenia w sprawach polityki międzynarodowej; będąc Wysokim Komisarzem Komitetu Energii Atomowej i biorąc udział w pracach agend ONZ nie dostrzegał, jak podkreślają Z. i J. Parnasowie, niebezpieczeństwa ze strony stalinowskiej polityki Związku Radzieckiego nie przestrzegającego zasad konwencji międzynarodowych. F. Joliot-Curie nie było dane długo pełnić tej funkcji, gdyż został zdymisjonowany przez generała de Gaulle'a z chwilą, gdy Francja stała się siłą nuklearną.

Interesujące są wspomnienia Parnasów o fizyku Hansie von Halbanie, bliskim współpracowniku Joliot-Curie i przyjacielu Bohra. Pochodził on z żydowskiej rodziny Blumenstocków-Halbanów (tytuł szlachecki von Halban nadał rodzinie cesarz Franciszek Józef), od kilku pokoleń osiadłej w Wiedniu, Lwowie i Krakowie. Halbanowie wydali wielu znanych i zasłużonych dla nauki polskiej i europejskiej uczonych, zwłaszcza w naukach medycznych i prawnych. Linia wiedeńska rodu Blumenstocków-Halbanów reprezentowana była przez Henryka (zm. 1902 r.), ministerialnego urzędnika austriackiego i dziennikarza oraz Józefa (zm. 1937 r.), profesora ginekologii Uniwersytetu w Wiedniu. Linię drugą, spolonizowaną i wywodzącą się od Leona (zm. 1897 r.), profesora medycyny sądowej Uniwersytetu w Krakowie, reprezentowali: Alfred Halban (zm. 1926 r.), profesor historii prawa Uniwersytetów w Czerniowcach i Lwowie oraz Henryk Halban (zm. 1933 r.), profesor neurologii i psychiatrii Uniwersytetu we Lwowie.

Hans von Halban, wywodzący się z linii wiedeńskiej rodu, spokrewniony był z Leonem Halbanem (1893—1960), profesorem historii prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (do r. 1940), Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (od 1945 r.) oraz Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej (do 1949 r.). Prace naukowe L. Halbana dotyczyły prawa kanonicznego i jego historii oraz ideologii narodowego socjalizmu.

Korespondencja Hansa von Halbana przytoczona przez Z. i J. Parnasów świadczy o żywych jego kontaktach z Bohrem. Hans von Halban z rekomendacji Fryderyka Joliot-Curie, w którego laboratorium przeprowadzał swoje eksperymentalne badania na polu fizyki nuklearnej, współpracował w 1936 roku z Bohrem w jego Instytucie w Kopenhadze; obaj fizycy często w tym czasie wymieniali poglądy na tematy naukowe (świadczą o tym zachowane przez Leona Halbana listy). W czasie drugiej wojny światowej Hans von Halban przebywał w USA i wziął udział obok Einsteina, Fermiego, Tellera, Oppenheimera i Bohra w pracach nad budową bomby atomowej, w ramach tzw. „Planu Manhattan”.

Ostatnim tekstem monografii jest szkic E. S. Kruszewskiego opisujący pobyt Marii Skłodowskiej-Curie w Kopenhadze w dniach 11-14 X 1926 roku. Uczona przybyła do Danii na zaproszenie Duńskiego Towarzystwa Nauk Przyrodniczych, inicjatorami wizyty byli w szczególności profesorowie N. Bohr i Martin Knudsen. Przyjęcie podwójnej Noblistki było niezwykle gorące, bogate w oficjalne wystąpienia i honory okazywane gościowi. Maria Skłodowska-Curie wygłosiła dwa wykłady (jeden popularno-naukowy, drugi specjalistyczny), w których przedstawiła swoje naukowe osiągnięcia. Niels Bohr przy okazji wykładu drugiego podkreślił znaczenie prac nad promieniowaniem prowadzonych przez małżonków Curie dla rozwoju całej fizyki atomowej. Relacje prasy, które E.S. Kruszewski w swym artykule przytacza, były pełne uznania dla postawy moralnej M. Skłodowskiej-Curie, akcentowały jej skromność i szlachetność, bezinteresowność w pracy badawczej. Podczas pobytu uczonej w Kopenhadze podkreślano jej patriotyczną postawę i związek z Polską. E.S. Kruszewski stwierdza, iż filozofia życia, którą kierowali się oboje małżonkowie Curie wyrażała wiarę w postęp wiedzy naukowej, bezinteresownej, będącej przy tym podstawą dobrobytu i szczęścia ludzkości.

Andrzej Wąsek
Marek Hetmański
(Lublin)